

Приказ / Review

Нова истраживања влашког фолклора

Др Синџа алу Челоју / Др Сениша Челојевић, Слободан алу Милџа алу Кољица / Слободан Цветић, *Вуорбје бѣтрѣ ђин лумје / Влашке народне умотворине*. Његоћин / Негоћин: „Гергина“, 2024, 173 стр.

Ново двојезично издање грађе влашког фолклора – *Влашке народне умотворине* садржи мале говорне жанрове прикупљене на теренским истраживањима у периоду од маја до октобра 2023. године, које је аутор Сениша Челојевић класификовао на следећи начин: 'Изреке', 'Пословице', 'Загонетке', 'Благослови', 'Клетве', 'Заклетве', 'Псовке', 'Увреде' и 'Ђаволисања' (свако од ових жанровских одређења има и свој влашки корелат). Ова фолклорна грађа у целини је доступна и на сајту издавача – негоћинској „Гергини“ (<https://www.gergina.org.rs/projekti/>).

Практично истовремено, децембра 2024. године, из штампе је изашао и први број новог двојезичног часописа *Вуорба Влахилор / Влашка реч* истог издавача, удружења „Гергина“ из Негоћина. Часопис је, како стоји у импресуму, намењен очувању „обичаја, културе, традиције, језика и идентитета Влаха“, штампан на влашкој ћирици, а уредништво потписује такође Сениша Челојевић. Фолклористима ће у овом часопису од интереса бити објављени опис активности удружења „Гергина“, који укључује списак реализованих пројеката, попис комплетне издавачке делатности и свих досадашњих музичких издања. Прилози у овом новом часопису написани су или на српском језику, који прати резиме на влашком (на пример, студија Димитрија Големовића о путујућем музичару Благоју Церијевићу), или су на влашком, са ширим изводима на српском (прилог Снежане Челојевић о свадбама у Прахову). Уз рубрике посвећене историји и језику Влаха, часопис, између осталог, објављује савремену влашку поезију и прозу, рецепте влашке кухиње, попис текућих активности „Гергине“ и теренске фотографије. У часопису је објављен и исцрпан приказ зборника *Влашке народне умотворине*, који потписује Милица Вуковић, истовремено ауторка увода у овај зборник.

Грађа малих влашких говорних жанрова прикупљена је на терену сасвим недавно, а према подацима са сајта „Гергине“, у насељима: Табаковац, Јабуковац, Вељково, Љубичевац, Купузиште, Јасиково, Вољуја, Стамница, Лука и Мајданпек. Из овог пописа насеља очигледно је да су теренска истраживања била обављена на широкој територији и да обухватају оба влашка говора, што се лако уочава и из саме грађе, без обзира на чињеницу да уз примере није наведено место записа.

У овом приказу пажња ће бити посвећена анализи сасвим релевантног корпуса влашких загонетака, будући да он садржи 246 варијаната. На првом месту, вредност овог корпуса је синхроност бележења уз (вероватно) примењивану исту методологију теренског рада. Било би значајно имати податке о начину елицитирања загонетака, будући да се оне приликом савремених теренских истраживања веома ретко бележе.

Загонетке су транскрибоване влашком ћирилицом, ортографијом која се уобичајено примењује у свим „Гергининим“ издањима. Аутор се одлучио да примере свих говорних жанрова поређа по азбучном редоследу, што је примењено и на корпус загонетака. Дакле, уз сваки пример загонетке на влашком следи денотат (такође на влашком), а затим превод текста загонетке и денотата на српски језик. Будући да у књизи недостаје индекс денотата, наводимо га овде на српском језику, азбучним редоследом, са незнатно прилагођеним терминима традицијске културе. У загради је дат број постојећих варијаната у корпусу за конкретан денотат:

аван и тучак, бакрач (на огњишту), бачва, дете (2), бресква, брод, бува (3), ваздух, варница, ватра, ветар (4), висibaба, вода (2), воденица (2), воденични камен (2), врапци, врата, вретено, гајде (2), грабуље, грозд, гуске (дивље), дан, дан и ноћ, дим, димњак и звезде, дуга, дугме, ексер/клин, жаба, жар, жир, звоно (на овци) (4), зец, зима, змија (2), зуби, игла и конац, јагње, јагода, јаје (3), јарац, јастук, јеж (4), језик (4), јело (кад се кува), камен у бубрегу, катанац, качамак, качамак (мешање) (2), кључ (2), корито, књига, ковач, коза, кокошка, кокошка и пилићи, коњ (потковице и седло) (2), корњача (2), коса (2), кревет, кројач, кртица, кукавица, кукуруз, купус (3), купус (кисео) (2), купусиште, кућа (2), ласта, лед, лисица, лист, лонац (2), лубеница (2), лук, лук (бели) (2), лула, магла (4), маказе, мачка (2), медвед (2), месец (3), минђуше, мисао, мрави (2), мравињак (3), мува, мужа, муња, натега у бурету, нож (у корицама), нос (2), ноћ, облаци (2), огледало (2), огњиште, оловка, опанак, орах (5), очи (2), панталоне, паприка, пас,

пасуљ, паук (3), паучина, пахуља, петао, пећ (2), плуг, подрум, поп, прдеж, преслица и вретено, прозор, прсти, прст и прстен, птица, пуж (4), пушка (2), пушка (и метак), пчела, ракија (у бурету), реч, ружа, рукавица, сан, санке, сат, светлост (2), свитац, сврака, секира, сенка (2), сито, срп (2), стожер (у сену), столица, сунце (4), телефон, тестера, тиква (5), точкови (на колима) (2), траг, трепавице, уста (3), фрула, хлеб (2), цврчак, чеп (на бурету), чешаљ и вашка, чизма, човек, шибица, шипурак, шкољка, шљива, шубара/капа.

Паремиолозима ће анализу додатно отежати чињеница да превод појединих текстова на српски језик није дослован већ поетски. Тако је, на пример, следећа влашка загонетка: *Риђа љинђе нје Мурђа ла кур, ши н-о ласџ пџнџ н-о скуалџ*. 'уала нје фок' овако преведена: *Греје јој дно док не прокључа*. 'лонац на ватри'. Међутим, дослован превод ове загонетке би требало да гласи: *Риђа лиже дупе Мурџи и не пушта га док га не пробуди*. 'лонац на ватри'. Ако се дословно prevede, ова влашка варијанта у целини корелира са традиционалном загонетком за 'пламен и котао', са мотивом два вола/бика, од којих један црвене боје лиже оног другог црне боје, која је потврђена у јужнословенском фолклору.¹ *Риђа* и *Мурђа/Мурџа* су традиционална имена за коње, волове или бикове према боји – Риђа је црвенкаст, а Мурђа/Мурџа тамносив или црн, па је сама загонетка заснована на нетрансформисаном, али секундарном значењу глагола *лизати* (пламен *лиже* лонац).

Ево још једног сличног примера поетског превода који замагљује паремиолошку суштину. У питању је загонетка заснована на фолклорној формули чија је структура блиска уобичајеним моделима магијског текста: *М-а дусај асарџ ла паје, са вџд Турђи кум сџ таје, ну вџзуј Турђи кум сџ таје, нума вџзуј вџнту кум а рџстуорнат пџмџнту*. 'плугу њн браздџ', где је у поетском преводу изгубљена специфична синтаксичка структура: *Пођох синоћ у неорану њиву после жетве, и затекох како ветар земљу преврће*. 'плуг у бразди'. Дослован превод би морао да садржи исту синтаксичку структуру која је у основи ове фолклорне формуле: *Одох синоћ у сламу да видим Турџи како се секу, не видох Турџе како се секу, само видех ветар како је преврнуо земљу*. 'плуг у бразди', односно: *пошао сам да видим нешто очекивано > нисам видео то очекивано > видео сам нешто неочекивано.

Савремени корпус влашких загонетака садржи уобичајене денотате са истом или сличном структуром балканских традиционалних

¹ Уп. у збирци загонетака Стојана Новаковића из 1877. године следеће варијанте: *Плавоница мркоњицу лиже*. / *Плавотица мркотицу лиже*. / *Јергоњица мургоњицу лиже*. „мисли се пламен и котао“.

загонетака из области људског тела (човек, очи, прст, чешаљ и вашке), куће и покућства (огњиште, пећ, жар, кревет, точкови на колима, секира, срп, катанац, санке), хране (јаје, хлеб), домаћих и човеку добро познатих животиња (јагње, овца, жаба, јеж, змија, мрав), биљака (бели лук, купус, орах, тиква) и природе (магла, облаци, месец, сунце). Корпус садржи и неколико савремених загонетака ('телефон', 'бресква') које потврђују да загонетање као фолклорна пракса у влашкој култури још увек није нестало.

Са друге стране, поређењем са, условно речено, 'класичним' фондом влашких загонетака, објављеним у првом и петом тому серије *Народна књижевност Румуна Источне Србије* Славољуба Гацовића и Вирџиније Поповић,² открива се да је у новије време дошло до значајне редукције фонда денотата. Тако су из паремиолошког фонда нестале, пре свега, реалије из некадашње руралне материјалне културе: делови традиционалне ношње (опрег, опута), пољопривредне алатке и посуде (виле рогоље, везивање снопова, обрамица, пракљача, вучија, каца, жарач, вериге, крчаг, кантар), знање ткања на разбоју (разбој, совељка/чунак, вратило, конопља), јахање коња. Судаћи по забележеним денотатима, из савременог домаћинства још увек нису нестале буве, али је вероватно нестала стеница.

Стабилна структура текста загонетке, за разлику од денотата, чува старе реалије (на пример – вретено, бакрач, чабар, брдо за разбој), као и историјско сећање на борбе против Турака у следећем и у једном

² Slavoljub Gacović, Virginia Popović: *Literatura populară a românilor din Serbia de răsărit I-V*, Timișoara: Editura Universității de Vest, 2022. Први том садржи 10 римованих пословица и 15 загонетака без превода у латиничној дијалектолошкој транскрипцији, преузетих из следеће две студије: Pătruț, Ion (1942). *Folclor de la Români din Sârbia. Anuarul Arhivei de folclor VI*, 1942, 329–384 (загонетке на стр. 350–351) и Petrovici, Emil (1942). *Note de folclor de la Români din Valea Mlavei (Sârbia), Anuarul Arhivei de folclor VI*, 1942, 43–75 (само две загонетке на стр. 70). У петом тому је објављено 578 загонетака (поређаних абecedно према првом слову, а денотат је такође наведен у дијалектолошкој транскрипцији) и 78 питалица. Загонетке у овом петом тому преузете су из следећих извора: Durlić, Paun Es (2020). *Rumînji în zovîrniț di suare. Povješč alu Rumînj din Poreša, Pjeku al di Sus šî cînuturliji vešinje. Vlasi na zalasku sunca. Usmeno stvaralaštvo Vlaha Poreča, Gornjeg Peka i susednih oblasti*, Majdanpek: Udruženje građana PEKUS; Tomić, Živorad (2017). *Ġindușjalje rumînješč. Vlaške umotvorine*. Osanica: Nacionalni savet Vlaha; лу Божa Кићи, Љубиша (2011). *Албина. Повјешћ румињешћ. Влашке приповетке*, Неготин: Национални савет Влаха; Paunjelović, Filip (2018). *Tradicionalna kultura Vlaha Crnorečja*, Boljevac: Kulturno-obrazovni centar Boljevac; Sandu Timoc, Cristea (1988). *Povești populare românești*, București: Editura Minerva; Јовић Колеровић, Славица (коауторски са Драганом Стојањеловићем и Вићом Митровићем) (2015). *Pră valja Kăluculuț. Влашке народне приче и умотворине за децу*, Рановац: В. Митровић и из теренске грађе Десимира Марковића из Лескова, општина Мајданпек.

претходно наведеном примеру: *Ма суји њн вѣрф дје нук, вѣзуј Турћи кум сѧ дук. 'ноуорј' / Попех се на врх ораха, видех Турке како одлазе. 'облаци'.*

Од могућег спектра топонима забележен је само хидроним Дунав.

Захваљујући савременом приступу у прикупљању теренске грађе овај влашки корпус загонетака није окрњен цензуром и аутоцензуром опсцених текстова. Наиме, Челојевићев корпус садржи читав низ фолклористима добро познатих текстова загонетака чије изговарање сугерише опсцену одгонетку, али се ипак своди на ефекат „изневереног очекивања“, јер се као денотати на крају наводе: 'језик', 'воденични камен', 'натега у бурету', 'чизма', 'кисео купус', 'камен у бубрегу', 'минђуше', 'трепавице', 'мужа козе' и слично.

Следеће две наизглед опсцене загонетке (у дословном преводу аутора приказа) на крају су протумачене руралним реалијама, од којих друга ('мешање мамаљуге') из универзалног сета могућих неопсцених денотата бира једну карактеристичну влашку реалију: *Лунга мја њн гура та. 'брука њн клаје' / Моја дуга у твоја уста. 'стожер у стогу сена'; Мума стѧ да татѧ-ту ѡј дѧ. 'мјесћекату ла мѧмѧљигѧ' / Мајка стоји, а твој тата јој даје. 'мешање мамаљуге/качамака'.*

Механизам „изневереног очекивања“, у коме је основни циљ изазивање опсценог ефекта приликом сеансе загонетања, а не погађање тачне одгонетке илуструју следеће три варијанте истог модела загонетке, за коју постоје два валидна денотата ('воденични каменови' и 'натега у бурету'). Трење делова тела којим се сугерише полни однос: стомак (влашки: *бурта*), може са истим ефектом бити замењено семантички неутралном лексемом погача, будући да је у оригиналном тексту у питању пароним (влашки: *турта*):

Бурта та пје бурта мја, фусу тѧу њн куру мјеу 'пјатра ла муарѧ' / Трбух твој на трбух мој, вретено твоје у дупе моје. 'воденични камен';

Турта мја пје турта та, фусу мјеу њн куру тѧу. 'пјетриљи ла муарѧ' / Погача моја на погачу твоју, вретено моје у дупе твоје. 'воденични каменови';

Бурта мја пје бурта та, мацу мјеу њн гаура та. 'трѧгача њн бутуој' / Стомак твој на стомак мој, црево моје у рупу твоју. 'натега у бурету'.

Збирка садржи и неколико потврда опсцене лексике у тексту загонетке. Заступљен је практично целокупан инвентар влашких термина за полне органе и задњицу. Следећа два примера су издвојена јер су модели ових загонетака забележени и код других балканских народа. Влашка варијанта загонетке чија се структура заснива на

морфолошком опису корњаче уобичајеном опису њеног оклопа као две дрвене посуде додаје опис њене главе и репа (обе загонетке овде су наведене у дословном преводу аутора приказа):

Ла кап ка пула, ла кур ка сула, ђе жос ка блана, ђесупра
ка ковјецауа. 'бруаскă цăстуаскă' / Глава као курац, дупе као
сврдло, одоздо као даска, одозго као заструг. 'корњача';

Пизда та њн фрунћа мја, куајиљи таље њн мйњиљи мјеље.
'мулсăтура ла капрă' / Пичка твоја на челу мом, муда твоја у
рукама мојим. 'мужа козе'.

Преостаје да се на крају пружи пуна подршка истраживачима „Гергине“ за њихов рад, са жељом да пожуре са прикупљањем и објављивањем влашког фолклора, јер много тога још треба урадити на терену, од демонолошких предања, дечјег фолклора све до постфолклора на интернету.

Биљана Сикимић / Biljana Sikimić
Балканолошки институт САНУ, Београд/
Institute for Balkan Studies SASA, Belgrade
E-mail: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs
<https://orcid.org/0009-0004-1196-3651>

Примљено/Received: 10. 2. 2025.
Прихваћено/Accepted: 12. 2. 2025.